

ÂŞIK VEYSEL

(1894-1973)

XX. yüzyıl

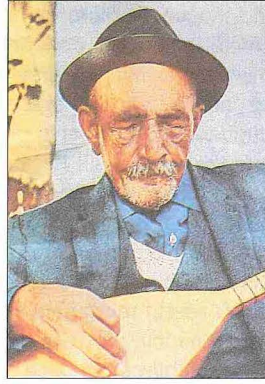
Türk âşık şiirinin Türkiye'deki önemli temsilcisi.

Sivas'ın Şarkışla ilçesinin Sivrialan köyünde doğdu. Yedi yaşında iken geçirdiği çiçek hastalığı yüzünden önce sağ gözünü, daha sonra da babasının elindeki övendirenin saplanması üzerine sol gözünü kaybetti. On yaşında saz çalmaya başladı. Önceleri her âşık gibi "usta malı" deyişler çalıp söyledi.

Soyadı kanunundan sonra Şatıroğlu soyadını alan Âşık Veyssel'i edebiyat dünyasına Ahmet Kutsi Tecer tanıtmıştır. A. K. Tecer'in ilk defa 5 Ocak 1931'de düzenlediği ve on beş âşığın çağırıldığı Sivas Âşıklar Bayramı'na katılanlar arasında Âşık Veyssel de vardı. 1933'ten sonra, eski gezginci âşıklar gibi, elinde sazı ile hemen hemen bütün yurdu dolaştı. Bir ara köy enstitülerinde saz öğretmeni olarak da görev yaptı. İlk şiiri, Cumhuriyet'in 10. yıl dönümünde Atatürk için söylediği destandır. İlk şiir kitabı olan *Deyişler* 1944'te Ankara'da Halkevleri Genel Merkezi'nce yayımlandı. Şiirlerini daha sonra *Sazımdan Sesler* (1949) adlı kitapta topladı. Bütün şiirlerini bir araya getirdiği *Dostlar Beni Hatırlasın* (1970) ise son kitabıdır.

1952 yılında İstanbul'da adına büyük bir jübile düzenlenen Âşık Veyssel'e 1965 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından "ana dilimize ve millî birliğimize yaptığı hizmetlerden dolayı" özel bir kanunla vatanî hizmet tertibinden aylık bağlandı. Sağlığında, şiirlerini çalıp söylediği plakların yanında "Karanlık Dünya" adı ile kendisinin ve köyünün görüntülediği bir de film yapıldı. 21 Mart 1973'te doğduğu köy olan Sivrialan'da öldü; aynı yerde toprağa verildi. Ölümünden sonra evi, içindeki bütün eşyaları ile korunarak müze haline getirildi. Ölüm yıl dönümlerinde köyünde yapılan törenlerle anılmaya başlandı.

Halkla aydınlar arasında bir köprü kurmuş bulunan Âşık Veyssel'in şiirleri konu bakımından epeyce zengin bir çeşitlilik göstermektedir. Yunus'un etkisi altında kalarak söylediği şiirlerinde halk kültürünün mayasına karışan yönleriyle tasavvuftan izler bulunur. Aşk şiirlerindeki deyişleriyle bir yönden de Karacaoğlan'ın devamı gibidir. Şiirlerinde yer yer yöresinin ağız özellikleri de görülür.

Âşık Veyssel

Sazı ve sesi zayıf olan Âşık Veyssel, âşıklık geleneğinin hikâye anlatma, muamma asma ve çözme, atışmalarda bulunma gibi yönlerine uyamamış olsa bile çağının radyo, fabrika, tren, füze gibi yeniliklerine kucak açan şiirleriyle kendinden önceki âşıklardan ilerdedir. Âşık Veyssel, bir yanı ile sürdürdüğü âşık şiiri geleneğini ve yaşadığı çağı şiirlerinde ustaca bir araya getirmiştir.

Diğer âşıkların Âşık Veyssel için söyledikleri deyişler de bir kitapta toplanmıştır: *Ölümünün Onuncu Yılında Âşık Veyssel'e Deyişler* (haz. Hayrettin İvgin — İrfan Ünver Nasrattinoğlu, Ankara 1983).

BİBLİYOGRAFYA :

İbrâhim Aslanoğlu, *Âşık Veyssel*, Sivas 1967; Ü. Yaşar Oğuzcan, *Âşık Veyssel (Hayatı, Şiirleri ve Hakkında Yazılanlar)*, İstanbul 1972; Nejat Sefercioğlu — Aydın Kuran, *Âşık Veyssel Bibliyografyası*, Ankara 1983; *Milliyet Sanat Dergisi* (Âşık Veyssel Özel Sayısı), sy. 26, 30, İstanbul 1973; *Sivas Folkloru* (Âşık Veyssel Özel Sayısı), sy. 4, Sivas 1973; *TFA* (Âşık Veyssel Özel Sayısı), sy. 296 (1974); *TA*, XXX, 220-221; Fahri İz, "Âşık Veyssel", *El² Suppl.* (İng.), s. 91.

AYDIN OY

ÂŞIKKUTLU, Mehmet Rüştü

(1901-1980)

Son devir kıraat âlimi.

Of ilçesinin Uğurlu (Çifaruksa) kasabasında doğdu. Babası Ahmed Cemâledin, annesi Hanîfe'dir. İlk öğrenimini kasabanın öğretmeni olan babasından yaptı, sonra aynı yerde hıfzını tamamladı. Muhitin tanınmış âlimlerinden Çalıkzâde Tâhir Efendi, Çalekli Dursun Feyzi Efendi ve Kâsımzâde Hasan Efendi'den Arapça, Bakkalzâde Paçanlı İsmâil Hakkı'dan ferâiz dersleri aldı. İmtihanla Çifaruksa Medresesi'nin dördüncü sınıfına kaydoldu. Altıncı sınıftayken medreseler kapatılınca (1924) bir müddet daha Dursun Feyzi Efendi'den tefsir, akaid ve fi-

kih okuduktan sonra İstanbul'a giderek Hâfız Ahmed Sükrü ve yeğeni Hâfız İsmâil Hakkı Bayrı'den aşere* ve takrîb*, Varnalızâde Hâfız Ahmed Hamdi'den de İbnü'l-Cezeri'nin *Tayyibetü'n-Neşr*'ini okudu.

Mehmet Rüştü görev hayatına oldukça erken yaşlarda Uğurlu kasabası Merkez Camii'nde fahrî imam-hatip olarak başladı. 1936 yılında Uğurlu Kur'an Kursu öğreticiliğine, 1941'de Of merkez vâizliğine tayin edildi. Resmî görevini sürdürürken bir yandan da kıraat, fıkıh ve Arapça okuttu. 1976 yılında vâizlikten emekliye ayrıldı. Diyanet İşleri Başkanlığı'nca Ankara ve İstanbul'da açılan hizmet içi eğitim kurslarında 1974-1979 yılları arasında, bütün rivayet ve tarikleriyle aşere okuttu. *Tayyibetü'n-Neşr*'i taktır etti. 28 Ağustos 1980'de tedavi için Trabzon'dan İstanbul'a giderken uçakta vefat eden Âşikkutlu, doğduğu yer olan Uğurlu kasabasında defnedildi.

Sahasında pek çok öğrenci yetiştiren Âşikkutlu'nun kıraat konusunda *Aşere Kaideleri*, *Takrîb Kaideleri*, *Tayyibe Tercümesi* ve *Tayyibe Şerhi* adlı dört eseri vardır. Henüz basılmamış olan bu kitaplar Uğurlu'da vârislerinin elinde bulunan özel kitaplığındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tayyibe Şerhi adlı eserinin mukaddimesinde bulunan ve kendisi tarafından kaleme alınmış olan biyografisi; Of Müftülüğü Arşivi'ndeki özel dosyası; İ. Lütfi Çakan, "Aşere, Takrîb ve Tayyibe Üstadı M. Rüştü Âşikkutlu ile bir Mülâkat", *Haksess Mecmuası*, sy. 126, Ankara 1975, s. 16-18; "Kıraat İlimi'nin Büyük Üstadı Mehmed Rüştü Âşikkutlu Vefât Etti", *Diyanet Gazetesi*, sy. 245, Ankara 1980, s. 14-15; Recep Akakuş, "M. Âşikkutlu Hocamızın Ardından", a.e., sy. 247 (1980), s. 4.

EMİN ÂŞIKKUTLU

ÂŞIKPAŞAZÂDE

(ö. 889/1484'ten sonra)

Osmanlı tarih yazarı.

Asıl adı Derviş Ahmed, mahlası Âşiki'dir. Fakat daha çok büyük dedesi olan Âşık Paşa'ya nisbetle Âşıkpaşazâde adıyla anılır. Hayatı hakkındaki bilgiler hemen sadece yazmış olduğu Osmanlı tarihine dayanmaktadır. Kendi ifadesine göre 803 (1400) yılı civarında (*Tarih*, s. 35) Amasya sancağının Mecitözü kazasına bağlı Elvan Çelebi köyünde doğdu. Küçük yaştan itibaren tekke çevresinde yetişti, çok gezdi ve zamanın ünlü şahsiyetleriyle tanıştı. Gençlik yıllarında bir müddet Geyve'de Yahşi (*Keşfü'z-zunûn*,

I, 283'te Bahşi) Fakih'in evinde kaldı. Fetret Devri'nin bazı olaylarına ve II. Murad'la Düzmece Mustafa arasındaki mücadeleye şahit oldu. Bir süre Konya'da Sadreddin Konevî Zâviyesi'nde misafir olarak kaldı ve Şeyh Abdülâtîf el-Kudsi'den el aldı. 1437'de hacca gitti, dönüşte Mısır'a uğradı. Daha sonra Paşa Yiğitoğlu İshak Bey'in himayesinde bir müddet Üsküp'te kaldı. II. Murad'ın bazı seferlerine katıldı ve onun iltifatını kazandı. Fâtih Sultan Mehmed'in, şehzadeleri Mustafa ve Bayezid'in sünnetleri münasebetiyle 1457 yılında Edirne'de yaptırdığı şenliklere katıldı; bu sırada Fâtih'ten bazı ihسانlar gördü. 874'te (1469-70) kızı Râbia'yı müridi Şeyh Seyyid Velâyet'le evlendirdi. Meşhur tarihini tamamladığı 1484 yılında yaşı seksen beş civarında idi. Onun büyük bir ihtimalle bu tarihten sonra öldüğü kabul edilmektedir. Mezarı da muhtemelen İstanbul'da Haydar mahallesinde büyük dedesi Âşık Paşa adına inşa ettirdiği cami hazinesindedir.

Âşıkpaşazâde daha çok *Tevârih-i Âli-Osmân* adlı eseriyle tanınmaktadır. Hayatının sonlarına doğru yazmaya başladığı tarihinin Yıldırım Bayezid devrine kadar gelen kısmını Yahşi Fakih'in menâkıbnâmesinden, bu padişahın 1391'de Macarlar'la yaptığı savaşı Kara Timurtaş'ın oğlu Umur Bey'den, 1402'deki Ankara Savaşı'nı bu savaşta **solak*** olarak bulunan birinden nakletmiş, II. Murad ve Fâtih dönemlerini ise bizzat kendi gözlemlerine dayanarak kaleme almıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Fâtih devri sonlarına (eserin çeşitli yazmalarında bitiş tarihi farklıdır) kadar gelen bu eserde konular bablar ve soru - cevap şeklinde ele alınmıştır. Müellifin yaşına ve muhtemel ölüm tarihine bakılırsa 166. babdan sonraki kısımların başkaları tarafından eklenmiş olabileceği düşünülebilir.

Çoğu yurt dışında olmak üzere ondan fazla yazma nüshası bulunan *Âşıkpaşazâde Târîhi*'nin üç ayrı neşri vardır. Eserin ilk neşri Âlî Bey tarafından yapılmıştır (İstanbul 1332). Bu neşirde eser 1502 yılına, Friedrich Giese (Leipzig 1929) neşrinde 1492'ye kadar gelir. Atsız'ın yaptığı neşir ise (İstanbul 1949) eserin 161 babını ve sadece Âlî Bey neşrinde bulunan "Fasıl" adlı son bölümünü ihtiva eder. Yakın zamana kadar pek tanınmayan *Âşıkpaşazâde Târîhi*'nin asıl önemi, ilk standart Osmanlı tarihlerinden biri olmasından gelir. Eser daha yazıldığı devirde Neşri'nin *Cihannümâ*'sı

na kaynak olmuş, ancak XVI. yüzyıl Osmanlı tarihçileri genellikle Neşri'nin daha derli toplu olan eserini kullanmayı tercih etmişlerdir. Diğer taraftan, muhtemelen Kâtib Çelebi'nin biraz hafife alan ifadesinden (*Keşfü'z-zunûn*, I, 283) dolayı uzun süre unutulmuş *Tevârih-i Âli-Osmân*, gerçek ve modern mânada ilk defa Hammer tarafından kullanılmıştır. Mahiyeti itibarıyla anonim *Tevârih-i Âli-Osmân*'lardan pek farklı olmayan eser, gerek muhtevası gerekse konuşma diline yakın ve devrinin yazı dilini aksettiren sade üslûbu bakımından orta tabaka ve özellikle askerî zümreler arasında okunmak üzere bir nevi halk destanı tarzında yazılmıştır. Anonim tarihlerden farklı özelliği ise Osmanlı padişahlarını birer "mücahid gazi" olarak görmesi, devletin kuruluşunda ve bilhassa Anadolu'da İslâmî Türk kültürünün yerleşmesinde büyük rolleri olan "abdâlân-ı Rûm", "gâziyân-ı Rûm" ve "bâciyân-ı Rûm" gibi ahî kuruluşları hakkında bilgiler vermesidir. Eser yer yer serpiştirilen ve bir kısmı Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinden alınmış olan nazım parçalarının ise edebî bir değeri yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

Âşıkpaşazâde, *Târîh*, s. 35, 66, 79, 135, 139, 205; a.e. (Atsız), s. 79-80; Mecdi, *Şakâik Ter-cümesi*, s. 352; *Keşfü'z-zunûn*, I, 283; Ayvan-sarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 153; *Osmanlı Müellifleri*, III, 84; Hammer (Atâ Bey), I, 27; Babinger (Üçok), s. 38-42; Banarlı, *RTET*, I, 498-499; V. L. Ménage, "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı" (trc. Salih Özbaran), *TED*, sy. 9 (1978), s. 227-240; M. Şâkir Ülkütaşır, "Âşık Paşazâde", *İTA*, I, 600-602; M. Fuad Köprülü, "Âşık Paşa-zâde", *İA*, I, 706-709; Fr. Taeschner, "Âshik-Pasha-zâde", *El²* (Fr.), I, 720.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

ÂŞİR

(العاشر)

Uşur vergisini tahsil eden
memur.

İslâm'ın ilk asırlarında, ticarî mal veya bir nevi gümrük vergisi diyebileceğimiz uşur vergisini tahsil eden kimseye âşir denildiği gibi aşşâr da denilmektedir. Şehirler veya milletlerarası ticaret yollarının kavşak noktalarında, önemli geçitlerde görev yapan âşirler bölgelerinden geçen ticarî mallardan, sahiplerinin müslüman, **zimmi*** veya müste'min olmasına göre değişen oranlarda vergi almaktaydılar. Kaynakların belirttiğine göre bu oran müslümanlar için % 2,5, zimmi için % 5 ve müste'minler için de

karşılıklı olarak başka bir oran tesbit edilmemişse % 10'du (bk. UŞUR). Bu verginin nisbeti onda bir (uşr = öşür) veya onun bölümleriyle (nisfü'l-uşr % 5; rub'u'l-uşr % 2,5) ifade edildiğinden bunları tahsil eden vergi memuruna da "onda birleri toplayan kimse" mânasında bu ad verilmiştir.

Âşirin, bölgesinden geçen müslümanlardan aldığı ticarî mal vergisi aslında zekâttır. Bu yüzden ancak zekâtın diğer şartları gerçekleşmiş ve o yılın zekâtı daha önce ödenmemişse alınır. Buna göre âşir, kendi bölgesinden geçen gayri müslümlere ait ticarî malların uşur vergisini, müslümanlara ait malların da zekâtını tahsil eden bir kimse olarak görev yapmıştır. Ticarî maksatla başka yerlere sevkedilmeyen zekâta tâbi her türlü malın ve ziraî mahsullerin zekâtı ise ayrı bir memur (âmil) tarafından toplanmaktaydı (bk. ÂMİL).

Âşir aynı zamanda bölgesindeki yol ve ticaret emniyetini sağlamakla da görevliydi. Bundan dolayı fıkıh kitaplarında âşirde bulunması gereken şartlar sayılırken tam ehliyetli (bk. EHLİYET) olmasının yanında yol ve ticaret emniyetini sağlamaya muktedir olmasının gerekli olduğu üzerinde de durulmuştur.

Bir vergi memuru olarak âşirin ilk defa Hz. Peygamber zamanında mı, yoksa Hz. Ömer devrinde mi tayin edildiği kaynaklarda tartışmalıdır. Serahsî bu müesseseyi Hz. Peygamber devrine kadar götürmekte ise de ikinci görüş daha kuvvetli görünmektedir. Ebû Yusuf'un belirttiğine göre, Hz. Ömer zamanında ilk defa âşir olarak tayin edilen kimse as-haptan Ziyâd b. Hudayr'dır.

Bazılarının sıhhatinde şüphe olmakla birlikte Hz. Peygamber'den, "Âşire rastlarsanız onu öldürünüz" mânasında veya buna benzer anlamlara gelen hadisler rivayet edilmektedir (Ebû Ubeyd, s. 470; *Müsned*, IV, 234). İslâm hukukçuları bu hadislerin, Câhiliye devrinde Arap ve Acem memleketlerinde ticarî mallardan % 10 nisbetinde alınan, İslâmiyet'te ise müslümanlar için % 2,5, zimmi için de % 5'le sınırlandırılan bu vergiyi toplarken halka zulmeden, belirlenen bu oranlardan fazlasını alan vergi memurları için vârit olduğu görüşündedirler (bk. Serahsî, *el-Mebsûr*, II, 199; Ebû Ubeyd, s. 470). Bu hadislerde, Câhiliye devrinde benzer bir pazar vergisini (bâc) toplayan ve halkı ağır vergilerle bunaltan kimselerin kastedilmiş olması da muhtemeldir (bk. Ebû Ubeyd, s. 471, ayrıca bk. BÂC).